

УДК 330.341.2:336.1
JEL Classification: H10, G28

DOI: 10.37332/2309-1533.2020.7-8.18

Дерлиця А.Ю.,
канд. екон. наук,
викладач кафедри фінансів та економіки,
Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний
соціально-економічний коледж,
Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл.

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СУСПІЛЬНИХ ФІНАНСІВ

Derlytsia A.Y.,
cand.sc.(econ.),
lecturer at the department of finance and economics,
Podilsk Special Educational and Rehabilitation
Socio-Economic College,
Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF PUBLIC FINANCE

Постановка проблеми. Відповідно до теорії інституціоналізму, ефективність ринкової економіки в розвинутих державах забезпечується напрацьованими десятиліттями правилами господарювання, відшліфованою правовою системою, загальновизнаним етичним кодексом взаємодії, сформованими ринковими інститутами, традиціями державного регулювання. У сукупності ці умови формують інституційне середовище, яке визначає специфічні риси та особливості конкретного господарського механізму, – той мікросвіт економіки, що найбільш чітко характеризує неповторність зовні подібних економічних систем у різних державах. Характеризуючи дане середовище, один із засновників «теорії порядку», яка була розроблена німецькими економістами і стала основою популярної сьогодні концепції «соціального ринкового господарства», В. Ойкен, зазначає: «економічний процес завжди і всюди протікає в рамках певних форм, тобто історично заданого господарського порядку» [1, с. 71]. З метою дослідження організаційних форм, в яких здійснюються економічні процеси, у західній науці у ХХ ст. було розвинуто розгалужену теорію інституціоналізму, яка поставила в центр уваги ринкові й політичні інститути та їх вплив на соціально-економічну динаміку.

Суспільні фінанси (public finance) та суспільний сектор (public sector) функціонують у особливому інституційному середовищі. Його формують не лише економічні, але й державно-політичні інститути. Адже вироблення фінансової політики та її безпосередня реалізація відбувається за допомогою діючого демократичного механізму прийняття рішень і бюрократичного середовища їх виконання. Західна фінансова наука має значні напрацювання у напрямку дослідження інституційних основ державних фінансів, зокрема у рамках теорії суспільного вибору (public choice theory). У вітчизняній науці повноцінний науковий інтерес до інституційної складової фінансів почав проявлятися лише з кінця 90-их років, а проблематика суспільних фінансів у даному контексті досі знаходиться на етапі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальну та методологічну основу сучасного інституціоналізму становлять праці Д. Норта [2], О. Вільямсона [3], Дж. Ходжсона [4] та ряду інших зарубіжних вчених. У вітчизняній науці основи інституційного підходу закладені ще у дорадянський період. Для прикладу, у роботі І. Озерова «Основи фінансової науки» один із підпараграфів має назву «Принципи управління фінансовими інститутами» [5, с. 42]. Попри це, повноцінне застосування інституційного підходу стало можливим лише у пострадянський період і характеризується більшою кількістю праць, присвячених фінансовому ринку, для прикладу у роботах О. Бондаренко, І. Адаменко [6], В. Базилевича та В. Осецького [7], З. Варналія [8], і меншою мірою у сфері суспільних фінансів, зокрема у праці Т. Паєнтко [9]. Однак, віддаючи належне вагомому внеску цих учених в опрацювання окресленої проблеми, вважаємо за потрібне вказати на необхідність подальшого теоретичного осмислення та уточнення окремих питань щодо розгляду інституційного середовища суспільних фінансів. Зокрема, вивчення та обґрунтування потребують шляхи формування фінансових інститутів, удосконалення інституційного середовища суспільних фінансів та уточнення елементів суспільного сектору у контексті інституційних секторів економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституційного середовища суспільних фінансів і його складових у світлі досягнень зарубіжної та вітчизняної економічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняних публікаціях, присвячених інституційним аспектам функціонування державних фінансів, досі спостерігаються значні розбіжності у трактуванні дефініцій. Проблема такої неоднозначності полягає у тому, що інституції складно описати, а ще складніше виміряти. Навіть у західній науці поняття інституцій (institutions) трактується у різний спосіб. На додачу, вітчизняні автори перекладають найбільш часто використовуваний термін «institutions» і як «інституції», і як «інститути». Ці два терміни трактуються кожним автором із певними особливостями. Плутанину доповнює й те, що використовувана на Заході семантична конструкція «financial institutions» застосовується до фінансового ринку та фінансових трансакцій суб'єктів господарювання, тоді як до питання бюджетно-податкової тематики вживається конструкція «fiscal institutions».

На нашу думку, вирішення даного питання повинне врахувати: зарубіжні підходи (з метою здатності розмовляти єдиною мовою із західною наукою); відповідність офіційним міжнародним і вітчизняним нормативним документам; врахування етимологічних та семантичних особливостей.

Один із класиків інституціоналізму, Даглас Норт дає таке визначення: «інституції – це правила гри в суспільстві, або точніше придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище» [2, с. 12]. Завдяки таким обмеженням задаються певні напрямки та формуються стимули процесів людської діяльності: економічної, соціальної та політичної. Інституції включають в себе будь-які види обмежень, у тому числі офіційні норми та закони, та неофіційні звичаї та кодекси поведінки. Інституційна теорія доволі часто оперує поняттям гри, порівнюючи людську взаємодію із ігровою ситуацією, де інституції відіграють роль правил гри, мета яких – «визначення способу, згідно з яким відбувається гра» [2, с. 13].

Д. Норт акцентує на необхідності відокремлення правил від стратегії гравців. Тобто у такий спосіб відбувається розмежування двох ключових понять: інституцій та самих гравців. На його думку, гравці (організації, структури) самі створюються під впливом інституцій для мінімізації та оптимізації трансакційних витрат. Даний підхід по розмежуванню *правил взаємодії та учасників взаємодії* вважаємо ключовим та принциповим, оскільки він дозволяє чітко окреслювати складові інституційного середовища. З іншого боку, самі суб'єкти, їх внутрішня організація також можуть досліджуватися на основі інституційного підходу, з акцентом на внутрішньоорганізаційних інституційних особливостях і процесах. Дещо інший підхід спостерігаємо у ще одного авторитета – О. Вільямсона: «Фірми, ринки та взаємні угоди є важливими економічними інституціями» [3, с. 15]. Науковець під інституціями розуміє три складові: суб'єкти; структури та площадки для обміну; угоди тобто трансакції.

Підходи Д. Норта та О. Вільямсона обрані нами, щоб представити два альтернативні погляди. Перший із них концентрує увагу на нормах і правилах, їх важливості для функціонування економіки в цілому та історичного розвитку економічних процесів; другий – на питаннях функціонування економічної організації, її взаємодії із іншими учасниками, а також, що важливо, – на внутрішній інституційній організації. Необхідно зауважити, що обидва автори використовують в оригіналі поняття «інституції» (institutions) як стосовно правил гри (Д. Норт), так і організацій (суб'єктів, структур) та трансакцій (О. Вільямсон).

Вітчизняні автори термін «institutions» перекладають і як інститути, і як інституції. Причиною застосування як одного, так і іншого терміну паралельно є намагання авторів розмежовувати поняття норм-правил та структур-організацій. При цьому доволі часто підходи є діаметрально протилежними. Зокрема, Л. П. Сідельникова, під інституціями розуміє установи та заклади, а під інститутами – формальні та неформальні правила [10, с. 53]. Натомість, О. С. Бондаренко та І. П. Адаменко, ведучи мову про інституційні структури фінансового ринку, говорять про фінансові інститути як організації [6, с. 9].

Попри відмінності застосування термінів, можна виділити певну тенденцію до закріплення за поняттям «інститути» більш абстрактних, загальних форм. Це пояснюється тим, що дане поняття може трактуватися як в широкому абстрактному сенсі, характеризуючи певну абстрактну ідею, так і в специфічний, конкретний спосіб. Для прикладу, сучасному суспільству характерні такі політичні інститути, як інститут парламентаризму, інститут президентства, соціальні (інститут сім'ї, інститут права, інститут релігії) і т. д. У даному випадку говориться про певну абстракцію, яка на практиці реалізується численною сукупністю конкретних інституцій, правових норм та діючих органів і організацій.

Саме у такому контексті, на нашу думку, необхідно говорити і про фінансові інститути, використовуючи поняття «фінансові інститути» стосовно економічних феноменів, які мають не стільки вузьке й конкретне значення, скільки загальне й абстрактне. Прикладом таких феноменів є бюджет, податки, видатки, трансферти тощо. Саме у такий абстрактний спосіб науковці говорять про бюджет, хоча на практиці останній існує лише у вигляді відповідного закону та більш детальних бюджетних розписів. Аналогічно, інститут податків реалізується шляхом численних юридичних норм та діяльних різноманітних інституційних одиниць. Отже, фінансові інститути, як абстрактне відображення встановлених суспільних форм побудови взаємовідносин між державою та індивідами, втілюється на практиці за допомогою *інституційного середовища*, яке становить сукупність інституцій (норм і правил), діяльності інституційних одиниць-органів, а також здійснюваних ними трансакцій.

Думки щодо доцільності розгляду фінансових інститутів, як наукових абстракцій, а фінансових інституцій – з позицій реальної організації діяльності у сфері фінансів уже висловлювались у вітчизняній літературі [11, с. 53]. У цьому руслі подібний підхід застосовує і О. Д. Рожко, який при виділенні складових інституту державних фінансів говорить про інститут оподаткування, інститут соціальних гарантій, інститут трансфертів [12, с. 53].

Розглянемо процедурну логіку формування фінансових інститутів та складові інституційного середовища суспільних фінансів (див. рис. 1). У процесі формування влади створюються первинні представницькі політико-владні інститути. До них відносяться лише ті політичні інститути, які отримують свою легітимність і повноваження безпосередньо від громадян (парламент, президент, місцеві ради, мер тощо). На них покладається завдання виконання функцій держави, але одночасно і права та повноваження формування необхідних ресурсів (у тому числі й у вигляді можливості у майбутньому справляти певні платежі). У такий спосіб реалізується заснування та легітимація фінансових інститутів покликаних забезпечити можливості виконання функцій держави та місцевого самоврядування.

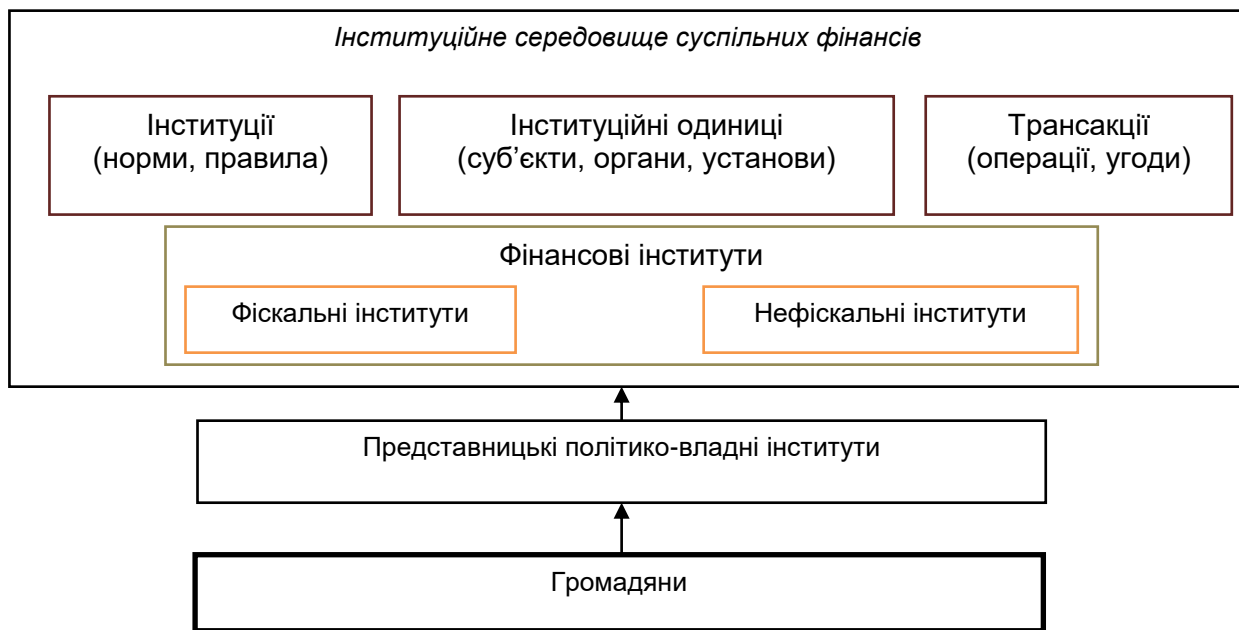

Рис. 1. Формування фінансових інститутів та інституційне середовище суспільних фінансів
 Джерело: розробка автора

Первинні представницькі інститути делегують власні повноваження, передаючи їх по ланцюжку, створюючи конкретні структури, органи, установи та організації (інституційні одиниці), а також встановлюючи норми, правила, процедури, традиції (інституції). Інституційні одиниці у рамках встановлених правил здійснюють операції, укладають угоди та домовленості (транзакції). Таке трактування терміну «інституційні одиниці» відповідає підходам, закладеним у керівництві по веденню статистики державних фінансів МВФ [12, с. 11].

Таким чином інституційне середовище суспільних фінансів включає в себе:

- інституції – традиції, правила та законодавчі норми, процедури, які прийняті в суспільстві і можуть бути як формальними, так і неформальними;
- інституційні одиниці – організації, установи, які є суб'єктами, учасниками взаємодії та відносяться до суспільного сектору;
- трансакції – операції, угоди, контракти, які здійснюються між інституційними одиницями та всередині них.

Слід відмітити, що вживання дефініції «фінансові інститути» стосовно тематики суспільних фінансів потребує додаткового застереження. У англійській літературі загальноприйнятим є використання до цієї сфери терміну «фіскальні інститути», тоді як поняття «фінансові інститути» застосовується до фінансового ринку та суб'єктів господарювання. Це пояснюється традицією чіткого розмежування понять фінанси (finance) та суспільні фінанси (public finance). Водночас, західній науці характерне бачення політичних інститутів, виходячи із позиції їх переважно добровільної, договірної основи. Адже демократичні держави Заходу покладаються на фіскальні інструменти та повне включення усіх доходів держави в бюджетах. Однак, як показує історичний досвід, в минулому політичні інститути часто встановлювалися під силовим впливом, без консенсусу, будучи нав'язані суспільству ззовні або внутрішньо певною групою осіб. Тому, окрім фіскальних, держава може

опиратись і на нефіскальні фінансові інститути: вилучення власності, примусові запозичення, доходи від власності, емісію тощо. Податки, бюджет, державні видатки є сучасною історичною формою організації фіскальних процесів держави. До їх виникнення функціонування політико-владних структур опиралось на нефіскальні форми фінансових інститутів – експлуатацію власності, виконання повинностей населенням, фінансове насилля до підкорених народів і т. д. Так, у період феодалізму, у власності монарха переважно залишалась значна територія держави, що робило його найбільшим землевласником і підприємцем і дозволяло мінімізувати податковий тиск на суспільство. Аналогічно, у момент жовтневого перевороту 1917 року, нова радянська влада повністю зламала існуючий до цього фіскальний порядок, замінивши його на власну систему фінансових інститутів, що передбачали утримання державно-політичних структур за рахунок вилучення частини доходів державних підприємств із паралельною трудовою експлуатацією населення на фоні державної монополії на засоби виробництва.

Питання інституційного забезпечення функціонування суспільних фінансів в Україні у частині формальних законодавчих норм і процедур традиційно широко розкриваються вітчизняними дослідниками при вивченні відповідних складових фінансового механізму. Практично недослідженою є роль неформальних норм і правил, зокрема сформованих внаслідок тривалого перебування України у складі колишнього СРСР, а також вкорінених за роки незалежності під впливом явищ корупції, уникнення оподаткування, махінацій у сфері приватизації державної власності, специфіки тіньової економіки і т. д. Комплексна оцінка масштабів впливу даних інституційних особливостей на функціонування суспільних фінансів у нашій державі є перспективним і одночасно складним завданням для майбутніх досліджень у сфері інституційної економіки.

Наступна складова інституційного середовища суспільних фінансів – інституційні одиниці (організації, установи, суб'єкти) у сукупності становлять суспільний сектор (public sector). Семантичні та структурні аспекти даної інституційної складової заслуговують на особливу увагу, зважаючи на неоднозначне трактування понять «державний сектор», «державний сектор економіки», окреслення державного та комунального секторів у вітчизняній практиці.

У даній сфері необхідно враховувати напрацювання не лише вітчизняного законодавства, але й зарубіжний досвід, який носить рекомендаційний характер. У першому випадку ми повинні виходити із положень Цивільного, Господарського та Бюджетного кодексів, а також ряду інструктивних матеріалів, зокрема Класифікації інституційних секторів економіки (KICE) [14]. Зарубіжний рекомендаційний досвід представлено у вигляді «Керівництва зі статистики державних фінансів» (Government Finance Statistics Manual 2014) [13], які лежать в основі побудови національних підходів до означення складу суспільного сектору (див. табл. 1).

Таблиця 1

Елементи суспільного сектору у контексті інституційних секторів економіки

Сектор загального державного управління (сектор суспільного управління)	Сектор нефінансових корпорацій	Сектор фінансових корпорацій	Сектор домашніх господарств	Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства
– Центральні органи державного управління – Регіональні та місцеві органи державного управління – Фонди соціального страхування	Державні нефінансові корпорації	Державні фінансові корпорації	Приватні	Приватні
	Приватні нефінансові корпорації	Приватні фінансові корпорації		

Джерело: складено автором на основі [13; 14]

Інституційні одиниці суспільного сектору складаються із юридичних осіб двох видів:

– органи державного управління, покликані забезпечити товарами і послугами окремі домогосподарства та суспільство в цілому, які здійснюють функції законодавчої, виконавчої та судової влади стосовно інших інституційних одиниць. Вони мають повноваження збирати податки та інші обов'язкові платежі, а також витрачати їх відповідно до певної урядової політики. Дані інституційні одиниці об'єднуються у сектор загального державного управління (general government sector), який краще називати сектором суспільного управління, оскільки він включає в себе не лише центральні, але й регіональні та місцеві органи управління;

– суб'єкти господарювання – корпорації, які знаходяться у державній або ж комунальній власності (public corporations), представлені державними фінансовими та державними нефінансовими корпораціями. Щодо даних суб'єктів у минулому традиційно застосовувалось поняття «державний сектор економіки». Однак із прийняттям Господарського Кодексу розмежовано державний та

комунальний сектори економіки, із визначенням особливостей управління господарською діяльністю у державному секторі економіки (ст. 22) та комунальному секторі економіки (ст. 24). Тому вважаємо, що оптимальним спільним поняттям стосовно даного сектору є термін «суспільний сектор економіки».

Третім елементом інституційного середовища суспільних фінансів є трансакції (операції, угоди). Під трансакціями у суспільних фінансах розуміють економічні потоки (economic flow), що виникають у процесі взаємодії між інституційними одиницями за взаємною згодою, чи під дією закону, а також всередині інституційних одиниць [13, с. 40]. Таким чином, трансакції можна поділяти на зовнішні (між суб'єктами) і внутрішні (всередині організації). Особливість трансакцій в суспільному секторі, на відміну ринкової взаємодії, де операції здійснюються на добровільній, взаємовигідній основі, полягає у тому, що вони можуть базуватись на силі закону та державному примусі. Відповідно, трансакції у суспільному секторі можуть набувати форми обмінних операцій (коли передача товару, послуги, активу, або праця передбачає рівнозначну зворотну оплату), або ж трансфертних операцій (що допускають повністю або частково нееквівалентний обмін).

У чому важливість інституційного середовища для суспільних фінансів? Загально визнано, що якість інституцій впливає на рівень ефективності економіки. Дане твердження є справедливим і стосовно суспільних фінансів. Призначення інституційного середовища у тому, щоб організувати процеси, гарантувати виконання домовленостей, зменшити невизначеності, які мають місце в економічних відносинах. Завдяки регулюванню взаємодії між учасниками, інституції впливають на економічні витрати, адже «разом із технологією вони визначають трансакційні і трансформаційні (виробничі) витрати» [2, с. 14]. Для розуміння цього аспекту наведемо повністю Д. Норта: «Сукупні виробничі витрати складаються із затрат виробничих факторів (землі, праці, капіталу), залучених до трансформації фізичних атрибутів товару (розміру, ваги, кольору, розміщення, хімічного складу тощо) і трансакційних витрат на визначення, захист і нагляд за дотриманням прав власності на товари (право користуватися товарами, отримувати прибуток з їхнього використання, право вилучати та обмінювати товари)» [2, с. 41]. Таким чином, дещо економічно нечіткий та розмитий феномен інституцій конкретизується через їх вплив на трансформаційні та трансакційні витрати інституційних одиниць. У суспільному секторі вони визначають те, наскільки ефективними і економічними будуть процеси виробництва суспільних благ та державних послуг, а також те, із яким рівнем трансакційних витрат відбудуватиметься прийняття та виконання рішень щодо розподілу даних благ серед населення.

Висновки з проведеного дослідження. Вітчизняна наука традиційно приділяє значну увагу нормативно-правовим і організаційним аспектам державних фінансів, але чи дає це підстави говорити, про ефективне застосування нею інституційного підходу? Відповідь на це питання – у глибинах методології та вихідних положеннях західної інституційної теорії. Слід враховувати, що вона вибудовується на основі переважно індивідуалістичного аналізу та досягнень мікроекономіки.

Вітчизняна фінансова наука переважно розглядає бюджетні показники, державні видатки, кошториси як задані константи: існування бюджетної установи потребує її фінансування, що передбачає включення відповідних показників у бюджет. Такий погляд успадкований від радянської системи, у якій у прямому сенсі існувала проблема «освоєння» бюджетних коштів (у зв'язку із відсутністю окремих товарних груп, недоліками планування та постачання і т. д.). Таке бачення є неприпустимим в умовах ринкової економіки та боротьби за варіанти використання бюджетних ресурсів. Саме інституційний підхід акцентує увагу на альтернативності організації економічних процесів, що може привести до економії при виробництві суспільних благ (трансформаційних), зниження трансакційних витрат і підвищення якості надаваних послуг.

Застосування інституційного підходу щодо суспільних фінансів повинне враховувати і ряд особливостей її предмета дослідження. Західна теорія інституціоналізму переважно концентрує увагу на ринковій взаємодії та функціонуванні фірми. У цій сфері відбувається автоматичне еволюційне вихолощення неефективних інститутів. Однак у сфері суспільних фінансів, яка залежить від суті держави та характеру влади, неефективність системи може підтримуватися доволі тривалий час. Монопольна позиція державних органів влади та бюджетних установ у своїх сегментах функціонування повинна породжувати у дослідника фінансів апріорне припущення – *презумпцію їх неефективності*. Таке припущення у кожному конкретному випадку може бути спростоване лише в результаті ретельного аналізу та перевірки можливих варіацій інституційної організації певного механізму/структури із врахуванням альтернативних, зокрема ринкових, підходів до постачання благ та послуг. Важливість такого методологічного підходу для аналізу функціонування бюджетних установ та сфери видатків держави можна порівняти лише з принципом апріорної презумпції невинуватості особи у юриспруденції. На жаль, даний принцип ще недостатньою мірою усвідомлений у вітчизняній фінансовій теорії та практиці.

Література

1. Ойкен В. Основы национальной экономики / пер. с нем. Москва : Экономика, 1996. 351 с.
2. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 198 с.

3. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ : Артек, 2001. 472 с.
4. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории / пер. с англ. Москва : Дело, 2003. 464 с.
5. Озеров И. Х. Основы финансовой науки: учение об обыкновенных доходах. 5-е изд. Москва : Тип. т-ва И. Д. Сытина, 1917. 544 с.
6. Бондаренко О.С., Адаменко І.П. Перспективи розвитку фінансових інститутів в економіці України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 8 -11.
7. Базилевич В.Д., Осецький В.Л. Інституційний концепт модернізації фінансових інститутів. *Фінанси України*. 2013. № 5. С. 19-30.
8. Варналій З.С. Фінансові інститути та їх значення у розвитку сучасного фінансового ринку України. *Економіка і регіон*. 2016. № 4 (59). С. 18-25.
9. Паєнтко Т. В. Інституціональна природа дефіциту бюджету та державного боргу в Україні. *Економіка промисловості*. 2013. № 1-2 (61-62). С. 181-187.
10. Сідельникова Л.П. Теоретико-організаційні доміанти і практика розбудови податково-боргових джерел формування бюджетних ресурсів держави: монографія. Херсон : ПП Гринь ДС, 2013. 670 с.
11. Фінансова інфраструктура України: стан проблеми та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. Київ : КНЕУ, 2016, 695 с.
12. Рожко О. Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 360 с.
13. Government Finance Statistics Manual 2014. International Monetary Fund. 2014. 446 p. URL: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf> (дата звернення 21.05.2020 р.).
14. Класифікація інституційних секторів економіки України: затверджено Наказом Державної служби статистики України від 03.12.2014 № 378. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>. (дата звернення 15.08.2020 р.).

References

1. Euken, W. (1996), *Osnovy natsional'noy ekonomii* [Die Grundlagen der Nationalökonomie], Ekonomika, Moscow, Russia, 351 p.
2. North, D. (2000), *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and functioning of the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine, 198 p.
3. Williamson, O. (2001), *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv* [Economic institutions of capitalism: firms, marketing, contracting], Artek, Kyiv, Ukraine, 472 p.
4. Hodgson, G. (2003), *Ekonomicheskaya teoriya i instituty: Manifest sovremennoy institutsional'noy ekonomicheskoy teorii* [Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics], Delo, Moscow, Russia, 464 p.
5. Ozerov, I. Kh. (1917), *Osnovy finansovoy nauki: ucheniye ob obyknovennykh dokhodakh* [Fundamentals of financial science: the doctrine of ordinary income], Tip. t-va I. D. Sytina, Moscow, Russia, 544 p.
6. Bondarenko, O.S. and Adamenko, I.P. (2018), "Prospects for the development of financial institutions in the economy of Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 5, pp. 8-11.
7. Bazylevych, V.D. and Osetskyi, V.L. (2013), "Institutional concept of modernization of financial institutions", *Finansy Ukrainy*, no. 5, pp. 19-30.
8. Varnalii, Z.S. (2016), "Financial institutions and their importance in the development of the modern financial market of Ukraine", *Ekonomika i rehion*, no. 4 (59), pp. 18-25.
9. Paienko, T.V. (2013), "Institutional nature of budget deficit and public debt in Ukraine", *Ekonomika promyslovosti*, no. 1-2 (61-62), pp. 181-187.
10. Sidelnykova, L.P. (2013), *Teoretyko-orhanizatsiini dominanty i praktyka rozbudovy podatkovoborhovyykh dzherel formuvannia biudzhethnykh resursiv derzhavy* [Theoretical and organizational dominants and practice of development of tax and debt sources of formation of budgetary resources of the state], PP Hrin DS, Kherson, Ukraine, 670 p.
11. Oparin, V. and Fedosov, V. (2016), *Finansova infrastruktura Ukrainy: stan problemy ta perspektyvy rozvytku* [Financial infrastructure of Ukraine: the state of the problem and prospects for development], KNEU, Kyiv, Ukraine, 695 p.
12. Rozhko, O.D. (2016), *Derzhavni finansy Ukrainy: determinanty ta priorytety rozvytku* [State finances of Ukraine: determinants and priorities of development], Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, Ukraine, 360 p.
13. Government Finance Statistics Manual 2014. International Monetary Fund. 446 p., available at: <https://www.imf.org/external/Pubs/FT/GFS/Manual/2014/gfsfinal.pdf>. (access date May 21, 2020).
14. The State Statistics Service of Ukraine (2014), The Order of "Classification of institutional sectors of the economy of Ukraine", no. 378, dated December 3, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14>. (access date August 15, 2020).